

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ АФҒОН МУАММОСИНИ
ҲАЛ ЭТИШ ВА МИНТАҚАДА ТИНЧЛИКНИ МУСТАҲКАМЛАШ
БОРАСИДАГИ ТАШАББУСЛАРИ**

Шухрат Эшонкулович ТОШТУРОВ

катта ўқитувчи

Навоий давлат педагогика институти

Навоий, Ўзбекистон

Аннотация

Мазкур мақолада Ўзбекистон Республикасининг афғон муаммосини ҳал этиш ва минтақада тинчликни мустаҳкамлаш борасидаги ташаббуслари ёритилган.

Таянч сўзлар: Тошкент Декларацияси, Афғон можароси, “Толибон” ҳаракати, минтақавий хавфсизлик.

**ИНИЦИАТИВЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН ПО РЕШЕНИЮ
АФГАНСКОЙ ПРОБЛЕМЫ И УКРЕПЛЕНИЮ МИРА В РЕГИОНЕ**

Шухрат Эшонкулович ТОШТУРОВ

старший преподаватель

Навоийский государственный педагогический институт

Навои, Узбекистан

Аннотация

В данной статье освещаются инициативы Республики Узбекистан по решению афганской проблемы и укреплению мира в регионе.

Ключевые слова: Ташкентская декларация, афганский конфликт, движение Талибан, региональная безопасность

Ўзбекистон ва БМТ минтақавий хавфсизлик, тинчлик ва барқарор тараққиёт, Марказий Осиё минтақасини ядро қуролидан холи ҳудуд деб эълон қилиш, гиёҳвандликка қарши курашиш, афғон можаросини тинч йўл билан ҳал этиш, экологик барқарорликни таъминлаш масалаларида кенг ҳамкорлик алоқаларини ўрнатилган.

Марказий Осиёда тинчлик ва хавфсизлик, минтақавий муаммоларни БМТ доирасида тинч йўл билан ҳал этиш бўйича дастлаб Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.Каримов ташкилотнинг 1993 йил 48-, 1995 йил 50-сессияларида бир қатор аниқ йўналтирилган таклифлар ва ташаббусларни илгари сурди.

Ўзбекистон ва БМТнинг ҳамкорлигининг энг муҳим ва устувор йўналишларидан бири бу – Афғонистон муаммосидир. Афғонистон муаммоси минтақа халқларининг XX аср сўнгги ва XXI аср бошидаги улкан йўқотиши ва оловли нуқтаси бўлиб қолди. Афғонистондаги уруш нафақат Марказий Осиё минтақасига, балки халқаро хавфсизликка, дунё тинчлигига жиддий хавф туғдирадиган йирик муаммодир.

Афғонистондаги можароларнинг ҳанузга қадар ижобий томонга ҳал қилинмаганлиги минтақавий ва халқаро хавфсизликка жиддий таҳдид солмоқда. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримов 1993 йил 28 сентябрда БМТ Бош Ассамблеясининг 48-сессиясида илк мартаба мустақил Ўзбекистон номидан нутқ сўзлаб, Афғонистон муаммосининг долзарблигига жаҳон эътиборини қаратди. Шундан сўнг орадан икки йил ўтгач 1995 йил 24 октябрда Ўзбекистон ташкилот Бош Ассамблеясининг 50-сессиясида Афғон можароси бўйича ўз фикрларини билдирди ва бир қатор аниқ таклиф ва ташаббусларни илгари сурди. Улар:

биринчидан, Афғонистондаги кескинликни ҳал қилиш калити энг аввало, ташқи кучларнинг аралашувига чек қўйиш;

иккинчидан, БМТ Хавфсизлик Кенгашига ким томонидан бўлмасин, Афғонистонга қурол олиб киришни таъқиқлаб қўйиш [5] каби таклифлардир.

Афғонистондаги тинчлик ва барқарорликни таъминлаш бу нафақат мазкур мамлакатнинг, балки бутун минтақанинг иқтисодий-ижтимоий тараққиёти янада ривожланиб боришини таъминлайди. Чунки, Афғонистон географик нутқай назардан ва геостратегик жиҳатдан ўзи ва қўшни давлатларнинг халқаро бозорларга ва денгиз портларига чиқишда муҳим аҳамиятга эга.

Афғонистондаги вазият БМТ Хавфсизлик Кенгашида 1996 йил 15-феврал ва 22 октябрда [4] икки мартаба муҳокама қилинди. Ўзбекистоннинг таклиф ва ташаббуслари БМТ ва жаҳон ҳамжамияти томонидан юксак баҳоланди. Хусусан, Афғонистонга қурол-яроғ етказиб беришни таъқиқлаш ҳақидаги Ўзбекистон таклифи БМТ Хавфсизлик Кенгашининг 1996 йилдаги

махсус резолюцияси [7] билан қўллаб-қувватланди. Ўзбекистон БМТ доирасида Афғон можаросини ҳал қилишнинг бош тарафдори. Шу боисдан ҳам бу борада БМТ минбаридан туриб мазкур масалага такрор ва такрор жаҳон эътиборини қаратди. Жумладан, Ўзбекистон 1997 йилда Афғонистон билан чегарадош олти мамлакат, шунингдек, Россия ва АҚШ иштирокида мулоқот гуруҳини ташкил этиш ташаббусини илгари сурди. Мазкур гуруҳ “6+2 гуруҳи” номини олди ва Россия, АҚШ билан биргаликда Афғонистон билан чегарадош олти – Хитой, Покистон, Эрон, Ўзбекистон, Туркменистон, Тожикистон давлатидан иборат бўлди.

1997 йил 16 октябрда Нью-Йоркда Афғонистон масаласи бўйича “6+2” гуруҳига аъзо давлатлар доимий вакилларининг дастлабки ташкилий йиғилиши бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон Афғонистон масаласи бўйича БМТ доирасида “6+2” мулоқот гуруҳининг Тошкент учрашувини таклиф этди. Таклиф атрофлича муҳокама этилиб маъқулланди. Шундан сўнг 1999 йил 19-20 июль кунлари Тошкентда БМТ бошчилигида “6+2” гуруҳига аъзо мамлакатлар Ташқи ишлар вазирлари ўринбосарларининг Тошкент учрашуви ташкил этилди. Мазкур халқаро учрашувда БМТнинг нуфузли делегацияси иштирок этди ва Афғонистон можаросини тинч йўл билан ҳал этиш борасидаги муҳим, тарихий воқеа сифатида эътиборга молик бўлди. БМТ раҳбарлигидаги “6+2” гуруҳи Тошкент учрашувининг энг катта ютуғи бу – Афғонистондаги икки асосий гуруҳ яъни “Толибон” ҳаракати ва унга қарши коалиция Афғонистон Бирлашган Фронти вакилларини биринчи мартаба бир стол атрофида ўзаро музокаралар учун тўплади. Учрашувда гуруҳга аъзо давлатлар ҳар икки қарама-қарши томонларни ҳарбий жихатдан қўллаб-қувватламасликка келишиб олдилар. Бу Афғонистон муаммосини бартараф этиш бўйича Ўзбекистон ва БМТ ҳамкорлигининг яна бир улкан ютуғи бўлди.

“6+2” мулоқот гуруҳининг Тошкент учрашуви якунлари натижасида “Афғонистондаги можарони тинч йўл билан бартараф этишнинг асосий тамойиллари тўғрисида” Тошкент Декларацияси [8] қабул қилинди. Ушбу

Декларация БМТда узок вақт тер тўкиб бажарилган ишнинг натижаси сифатида “6+2” гуруҳига бирлашган давлатларнинг позицияларини ва ёндашувларини бирлаштирди. 1999 йил 28 июлда Нью-Йоркда БМТ Хавфсизлик Кенгаши мажлисида “6+2” гуруҳининг Тошкент учрашуви яқунлари муҳокама қилинди. Мазкур муҳокамада Хавфсизлик Кенгаши аъзолари учрашув яқунларини юқори баҳолаб, уни афғон муаммосини сиёсий ҳал этиш борасидаги муҳим қадам сифатида эътироф этдилар. Тошкент Декларацияси БМТ тузилмаларида Хавфсизлик Кенгаши ва Бош Ассамблеянинг расмий ҳужжати сифатида тарқатилди [3]. “6+2” гуруҳи ва Тошкент Декларацияси Ўзбекистоннинг БМТ билан Афғонистондаги можарони бартараф этиш борасидаги ўзаро ҳамкорликнинг улкан ва муҳим ютуғи сифатида тарихда қолди. Бироқ “6+2” мулоқот гуруҳи бу борадаги сўнгги манзил эмас эди. Чунки афғон муаммоси ўзининг ижобий ечимини топмади. Шу боисдан ҳам Ўзбекистон 2008 йил 2 апрел куни НАТО/СЕАП саммитида мавжуд воқеликни инобатга олган ҳолда ва музокаралар жараёнида НАТО ваколатхонаси иштирок этишини назарда тутиб, “6+2” мулоқот гуруҳини “6+3” гуруҳига айлантириш зарур деган янги ғояни илгари сурди. Дарҳақиқат, мазкур таклиф Афғонистон муаммосини бартараф этиш борасидаги яна бир муҳим, устувор йўналиш эди. Дунё миқёсида Афғонистон муаммосини ижобий ҳал этиш ва ечимини топиш, мамлакатни қайта тиклаш бўйича кўплаб тадбирлар хусусан, ўнлаб халқаро конференциялар, учрашувлар, семинарлар ташкил этилмоқда. Лекин уларнинг ҳаммаси ҳам амалий самара бераётгани йўқ. Бироқ Ўзбекистон Марказий Осиёдаги етакчи мамлакат сифатида бу муаммога бефарқ қараб тура олмайди. Айнан шунинг учун ҳам Ўзбекистон бу масалага жаҳон эътиборини қайта-қайта тортмоқда, тобора масаланинг ечимига янги-янги таклиф ва даъватлар билан чиқмоқда, мазкур муаммога бефарқ ва лоқайд қарамасликка чақирмоқда. Жумладан, Ўзбекистон 2010 йил БМТ Бош Ассамблеясининг МРМга бағишланган олий даражадаги ялпи мажлисида ҳам

бу муаммога алоҳида эътибор қаратиб, “6+3” мулоқот гуруҳи фаолиятини тезроқ йўлга қўйишга даъват қилди.

Ўзбекистоннинг таклифлари ва ташаббуслари жаҳон жамоатчилигида катта қизиқиш уйғотди ва халқаро миқёсда қўллаб-қувватланди. Жумладан, Буюк Британиянинг Кембриж университети Марказий Осиё форуми илмий ходими Ширин Акинер фикрича, “Афғонистон беқарорликнинг асосий манбаи бўлиб, бу мамлакатдаги вазиятни барқарорлаштириш учун ҳали кўп иш қилиш керак. “6+3” мулоқот гуруҳини тузиш тўғрисидаги таклиф имкон бориша тезроқ ҳаётга татбиқ этилиши даркор” [6]. Афғон муаммосини фақат сиёсий мулоқот йўли билан ҳал этиш мумкин. Бироқ Афғонистоннинг ўзида ҳам ва унинг ташқарисида ҳам бу муаммодан манфаатдор кучлар масалани тинч, сиёсий мулоқот йўли билан ҳал этишга турли йўللар билан қарши чиқмоқда. Ўзбекистон Афғонистон муаммосини ҳал этиш бўйича янги таклиф ва ташаббусларни илгари сурмоқда. Жумладан НАТО, АҚШ ва Европа давлатларининг АЙСЕФ тинчлик ўрнатиш кучларини мамлакатдан тўлиқ олиб чиқиб кетилишига қарши фикр билдирди. Чунки бу мамлакатдаги тинчликни ва вазиятни тўлиқ ижобий томонга ҳал этмасдан АЙСЕФнинг Афғонистондан олиб чиқиб кетилиши Марказий Осиё минтақасида янги хавф-хатарлар вужудга келишига имкон яратади. Шунингдек, 2017 йил 6 июнь куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг Афғонистон бўйича Махсус вакили институти [1] жорий этилди. 2017 йил 19 сентябрда Ўзбекистон ҳукумати БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида “Афғонистонда тинчликка эришишнинг ягона йўли – марказий ҳукумат ва мамлакат ичидаги асосий сиёсий кучлар ўртасида олдиндан ҳеч қандай шарт қўймасдан, тўғридан-тўғри мулоқот олиб бориши ҳамда музокаралар афғонистонликларнинг ўзлари ҳал қилувчи ўрин тутадиган ҳолда, Афғонистон ҳудудида ва БМТ шафелигида ўтиши лозим” [2] эканлигини таъкидлади.

2017 йил 10-11 ноябрь кунлари БМТ билан ҳамкорликда Самарқанд шаҳрида “Марказий Осиё: ягона тарих ва умумий келажак, барқарор

ривожланиш ва тараққиёт йўлидаги ҳамкорлик” мавзусида халқаро конференция бўлиб ўтди. Марказий Осиёда хавфсизликни таъминлаш, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ва минтақавий ҳамкорликни мустаҳкамлашга йўналтирилган ташаббусларни амалга ошириш бўйича муҳим амалий қадамлардан бири бўлган мазкур йирик халқаро тадбирда 500 дан ортиқ иштирокчилар, жумладан, Марказий Осиё давлатларининг ташқи сиёсат маҳкамалари раҳбарлари, МДХ, Европа, Осиё ҳамда Америка давлатларининг нуфузли расмий делегациялари, БМТ, ЕИ, ЕХХТ, ШХТ, МДХ, ЕТТБ каби 10 дан ортиқ халқаро ташкилотлар раҳбарияти, 100 га яқин таниқли халқаро экспертлар ва етакчи хорижий ОАВ ходимлари, шунингдек, Ўзбекистонда аккредитациядан ўтган дипломатик корпус вакиллари қатнашди. Ушбу конференцияда Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёев нутқ сўзлаб, “Бирлашган Миллатлар Ташкилоти минтақавий хавфсизлик муаммосини, аввало, превентив дипломатия усулларидан фойдаланган ҳолда ҳал қилишда муҳим ўрин тутиши лозим” [9], дея таъкидлаб, Марказий Осиёда осойишталик ҳамда барқарор тараққиётга эришиш йўлида амалга оширилаётган фаол ташқи сиёсат, минтақада хавфсизликни таъминлаш борасидаги муҳим вазифалар ҳақида тўхталиб, қатор долзарб ташаббусларни илгари сурди. Форумда Марказий Осиё давлатлари ўртасида сиёсий, савдо-иқтисодий, сармоявий, транспорт-коммуникация, сув-энергетика, экология ва маданий-гуманитар соҳалардаги ҳамкорлик суръатини оширишнинг аниқ йўналишлари, шунингдек, тараққиёт бўйича ҳудудий лойиҳаларни амалга ошириш ҳамда замонавий хатар ва таҳдидларга қарши курашишда мамлакатлар салоҳиятини юксалтиришга кўмаклашишда халқаро ташкилотлар ва ҳамкор давлатларнинг ўрнини муҳокама қилинди. Ҳақиқатдан ҳам минтақаларда барқарор ижтимоий-иқтисодий ва маданий тараққиётни мустаҳкамлашда БМТнинг ролини ошириш халқаро ҳамжамият самарали амалий мулоқотни мустаҳкамлаш, ўзаро манфаатли ҳамкорликни кенгайтириш ва минтақавий ва глобал муаммоларни ҳал этиш бўйича ёндашувларни бирлаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ташаббуси 2018 йилнинг 26-27 март кунлари Тошкент шаҳрида “Тинчлик жараёни, хавфсизлик соҳасида ҳамкорлик ва минтақавий шериклик” мавзусида Афғонистон бўйича юқори даражадаги Тошкент халқаро конференцияси бўлиб ўтди. Анжуманда Европа Иттифоқининг ташқи ишлар ва хавфсизлик сиёсати бўйича Олий вакили, БМТнинг Афғонистондаги махсус вакили, шунингдек, АҚШ, Буюк Британия, Германия, Италия, Франция, Туркия, Россия, Хитой, Ҳиндистон, Эрон, Покистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркменистон, Саудия Арабистони ва Бирлашган Араб Амирликлари ташқи сиёсий маҳкамалари раҳбарлари, 25 давлат ва халқаро ташкилотлар вакиллари иштирок этди. Ушбу анжуманга БМТ катта қизиқиш билдирилди. Хусусан, БМТ Бош қотиби Антониу Гутерриш конференция иштирокчиларига видеомурожаат йўллаб [10], мазкур анжуман Афғонистонда тинчликка эришиш йўлида алоҳида аҳамиятга эга эканини таъкидлади. Конференция якунида минтақада тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш, ўзаро ҳамкорлик алоқаларини мустаҳкамлаш, яқин қўшнилик муносабатларини янада мустаҳкамлаш каби мақсадларни ифодалаган Тошкент Декларацияси қабул қилинди. Мазкур конференция Марказий Осиёда тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш йўлида ўзига хос амалий қадам сифатида минтақа билан сиёсий, савдо-иқтисодий ва маданий ҳамкорликдан манфаатдор барча мамлакатлар ва халқаро ташкилотларнинг қарашларини бир нуқтага бирлаштирди, уларнинг ўзаро концептуал сўй-ҳаракатларини мувофиқлаштиришда муҳим аҳамият касб этди. Бизнингча, ушбу конференциянинг амалий ҳаракатларини янада ривожлантириб, иштирокчилар ва манфаатдор томонлар сафини кенгайтириб, уни анъанавий равишда давом эттириш ва босқичма-босқич кўзланган мақсадларга эришиш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон ташаббусларида прагматизм, масаланинг амалий ечими ўз ифодасини топган. Ўзбекистонинг бу давлатга нисбатан сиёсати эса Афғонистонда тинчлик ўрнатиш, мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётини

кайта тиклаш, алоқлар ва ҳамкорликни ривожлантириш, афғон халқининг танлаган ҳукуматини қўллаб-қувватлаш ҳамда ўзаро дўстлик алоқаларни ривожлантиришдан иборат. Демак, Ўзбекистон Республикасининг афғон можаросини ҳал этиш юзасидан БМТ билан ўзаро ҳамкорлиги бу Марказий Осиёда барқарор тараққиёт ва тинчликни таъминлашга қаратилган энг муҳим устувор йўналишларни камраб олади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан “Об организации деятельности Специального представителя Президента Республики Узбекистан по Афганистану” №ПП–3036. 6 июня 2017 года. Iex.uz
2. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи. //Халқ сўзи, 2017 йил 20 сентябрь.
3. Акмалов Ш. Афганистан в современной системе международной безопасности.//Центральная Азия и Кавказ. 2009. №6 (66). – Б. 25.
4. *Гафарли М.С., Касаев А.Ч.* Ривожланишнинг ўзбек модели: тинчлик ва барқарорлик – тараққиёт асоси. –Тошкент: Ўзбекистон, 2001. – Б. 77.
5. Каримов И. Афғонистонда тинчлик ва хавфсизлик учун. – Тошкент: Ислон университети, 2002. – 160 б.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг БМТ Бош Ассамблеясининг Мингйиллик ривожланиш мақсадларига бағишланган олий даражадаги ялпи мажлисидаги нутқи хорижий ижтимоий-сиёсий доиралар вакилларининг муносабатлари ва шарҳлари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010.
7. UN Security Council Resolution. Adopted by the Security Council at its 3706th meeting, on 22 October 1996. S/RES/1076 (1996) 22 October 1996.
8. Tashkent Declaration on Fundamental Principles for a Peaceful Settlement of the Conflict in Afghanistan. A/54/174 S/1999/812.
9. <https://mfa.uz/uz/press/news/2017/11/13075/?print=Y> (25.10.2018)
10. <https://mfa.uz/uz/press/news/2018/03/14335/>